

NOI CERCETĂRI DE ARHEOLOGIE MEDIEVALĂ ÎN MARAMUREȘ. ȘANTIERUL SARASĂU

DE

RADU POPA

Cercetările metodice de teren întreprinse în ultima vreme în Maramureșul istoric au avut drept rezultat și descoperirea, în primăvara anului 1966, a vetrei vechi a satului Sarasău. Indiciile, constând din fragmente ceramice culese la suprafața solului, se găsesc în livada c.a.p.-ului din localitate, în punctul numit „Zăpodie”, pe terasa în pantă lină de pe malul stîng al văii Sarasăului, afluent al Tisei, la o distanță de circa 800—1 000 m de centrul actual al comunei.

După săpăturile arheologice de la Cuhea și Giulești, care au prilejuit descoperirea unor complexe datînd din veacul al XIV-lea, din epoca primelor documente privind românii maramureșeni¹, obiectivul principal al cercetărilor din această regiune a devenit încercarea de a surprinde și a cunoaște etapa de locuire anterioară veacului al XIV-lea, cu alte cuvinte de a studia rădăcinile locale ale momentului istoric reprezentat de „descălecarea”.

Pentru realizarea unui asemenea obiectiv, Sarasăul are o situație privilegiată. Pe de o parte, el este atestat documentar încă din 1345, cu prilejul unei întăriri acordate de regele Ludovic I fiilor și fratelui voievodului Codrea pentru „cnezatul Sarasăului”, act în care se pomeneste și despre o diplomă anterioară dată de regele Carol Robert aceleiași familii, dar care nu ni s-a păstrat². Chiar dacă „cnezatul Sarasăului” din 1345 nu este identic cu satul Sarasău, ci se referă la un grup de sate din partea centrală a Maramureșului, deoarece cîteva decenii mai tîrziu îi întîlnim pe urmașii voievodului Codrea stăpînind multe alte sate precizate în di-

---

¹ Radu Popa, *Biserica de piatră din Cuhea și unele probleme privind istoria Maramureșului în veacul al XIV-lea*, în SCIV, 17, 1966, 3, p. 511—528; Radu Popa, Mircea Zdroba, *Șantierul arheologic Cuhea. Un centru voievodal din veacul al XIV-lea*, Baia Mare, 1966; idem, *Cltoria cnezilor giuleșteni. Un nou monument românesc de piatră din Maramureș*, în SCIV, 20, 1969, 2, p. 267—285.

² Ioan Mihályi, *Diplome maramureșene din secolul XIV și XV*, Sighet, 1900, p. 20.

plome cu numele lor³, informația este de natură să sublinieze vechimea și importanța Sarasăului.

Pe de altă parte, la hotarul de apus al Sarasăului, culmile ce coboară din munți ajung pînă la malul Tisei, formînd o strîmtoare ce poartă pînă azi numele „Vașcapău” (Poarta de Fier)⁴. Dar cum satul învecinat spre apus cu Sarasăul, Cîmpulung-la-Tisa, a fost cea mai avansată dintre așezările de oaspeți regali întemeiate pe cursul maramureșan al Tisei, la sfîrșitul veacului al XIII-lea⁵, toponimicul nu face decît să reflecte o realitate istorică de la cumpăna dintre veacurile XIII și XIV, din epoca pătrunderii treptate a autorității efective a regatului medieval maghiar în Maramureș, cînd limita teritorială a acestei autorități s-a oprit un moment aici, lăsînd Sarasăul în afara intereselor sale practice⁶.

Cercetările arheologice de la Sarasău, organizate de Muzeul județean din Baia Mare în colaborare cu Institutul de arheologie din București și cu concursul Muzeului maramureșan din Sighet, s-au desfășurat în trei campanii succesive. Săpăturile au fost planificate în funcție de activitatea c.a.p.-ului local, cea mai mare parte a suprafețelor de interes arheologic avînd caracter de teren agricol. Astfel, în 1966 s-a lucrat în perioadele de la 12 iulie la 2 august și 15 septembrie la 8 octombrie⁷. În 1967 cercetările au durat de la 20 septembrie la 9 octombrie⁸, iar în 1968 campania de săpături a ocupat perioadele de la 3 la 12 iulie și de la 18 octombrie la 1 noiembrie⁹.

Săpăturile s-au desfășurat în mai multe puncte situate în vatra actuală și în hotarul comunei Sarasău. Cu acest prilej ne vom limita la rezultatele obținute în trei dintre ele. Importanța pe care o au cercetările de la Sarasău pentru cunoașterea trecutului regiunii, ca și suprafața mare ocupată de vestigiile descoperite ne îndreptătesc să considerăm săpăturile de pînă acuma doar ca un început, ce va trebui continuat și lărgit în campaniile viitoare.

Cetățuia feudală. Obiectivul se află pe vîrfurile dealului „Cetățeaua” situat pe valea Sarasăului, la circa 1,5 km sud de centrul actual al comunei, înspre munte¹⁰. Dominînd satul de la o înălțime de peste 100 m și oferînd

³ G. Petrovay, *Oklevélek Máramaros vármegye történetéhez*, în *Történelmi Tár*, 1909, p. 4; I. Mihályi, *op. cit.*, p. 80, 97 etc.

⁴ Prima mențiune documentară cu acest nume la 1389; cf. I. Mihályi, *op. cit.*, p. 92.

⁵ Prima mențiune documentară a existenței acestor așezări este din 1299, cînd ele apar ca fiind recent întemeiate; *DIR, C, Transilvania*, secolul XIII, vol. II, p. 461; vezi și R. Popa, *Recherches d'archéologie médiévale au Maramureș. Résultats et perspectives*, în *R.R.H.*, 1966, 5, p. 760—763; precizarea numelui lor se află în diploma regală din 1329; I. Mihályi, *op. cit.*, p. 9.

⁶ La începutul veacului al XIV-lea, porțiunea din valca Tisei pe care s-au întemeiat așezările de oaspeți regali, pînă la limita dintre Cîmpulung și Sarasău, făcea parte din învecinatul comitat al Ugocsei (I. Mihályi, *op. cit.*, p. 3). Pentru semnificația istorică a toponimicului „Poarta de fier”, limită la un moment dat a regatului medieval maghiar, vezi K. Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei în secolele IV—XIII*, București, 1958, p. 190 și urm.

⁷ Colectivul șantierului a fost format din Radu Popa, responsabil, Mircea Zdroba și studenții Silvia Pușcașu și Dan Căpățînă.

⁸ Colectivul compus din Radu Popa, Mircea Zdroba și studenții Sergiu Iosipescu, Alexandru Nemoianu, Larisa Pușcașu.

⁹ Din colectiv au făcut parte Radu Popa, M. Zdroba și studentul A. Nemoianu.

¹⁰ Datorăm semnarea acestui obiectiv directorului Muzeului maramureșan din Sighet, Francisc Nistor, care ne-a condus la locul respectiv, acordîndu-ne pe toată durata săpăturilor ajutorul său permanent. Cercetările s-au bucurat de altfel și de sprijinul material al Muzeului din Sighet.

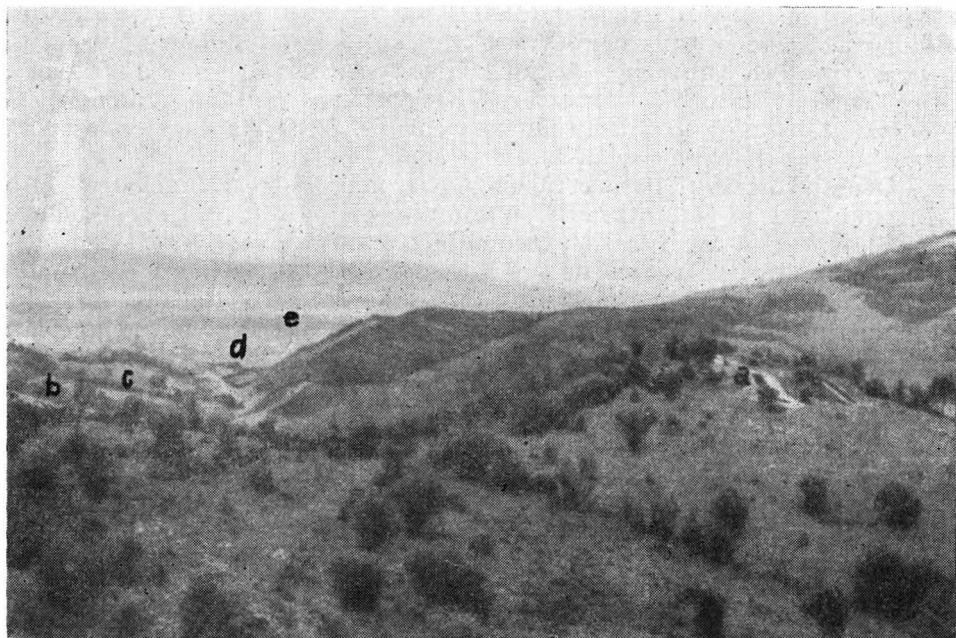

Fig. 1. — Vedere de ansamblu a văii Sarasăului, dinspre sud : *a*, Cetățuia ; *b*, Lazul Mare ; *c*, Zăpodia ; *d*, satul actual ; *e*, cursul Tisei.

Fig. 2. — Cetățuia. Traseul șanțului și valul înspre sud.

o priveliște destul de largă asupra unei părți a văii Tisei (fig. 1), dealul „Cetățeaua” este cuprins între valea Sarasăului și un afluent al acesteia, ce poartă același nume ca și dealul. Pe partea dinspre sat a „Cetățelei”, delimitat pe trei laturi de pante abrupte și despărțit printr-o șa de masivul principal al dealului, se află un pinten a cărui suprafață actuală, micșorată treptat de eroziune, nu depășește 1 500 m².

Ocupînd acest pinten, cetățuia nu se mai păstrează azi decît sub forma unui val de pămînt, înalt pe anumite porțiuni de 1,5 m, și a unui șanț de apărare al cărui traseu, cu o adîncime de abia cîteva zeci de centimetri, se distinge pe partea de sud (fig. 2). Spre vest și nord-vest, unde valul s-a distrus prin alunecările de pantă, traseul mai poate fi reconstituit datorită urmelor de pămînt ars. Fortificația pare a fi avut inițial un plan aproximativ circular, cu diametrele de 28, respectiv 23 m, dar nu putem ști dacă valul a fost continuu. Spre est, unde panta coboară abrupt pe o diferență de nivel de circa 100 m pînă la albia văii Sarasăului, procesul de eroziune a distrus orice urmă, astfel încît este dificil să decidem dacă a existat un val și în această direcție, apărată natural.

Judecînd după profilele celor trei secțiuni pe care le-am trasat prin val (fig. 5), construirea cetățuiei a fost precedată de defrișarea prin foc a terenului. Urmele acestei defrișări sînt evidente în secțiunea I, la baza valului, unde solul vegetal din epoca de construcție a apărut ca un strat subțire de pămînt castaniu-gălbui, pigmentat cu mult cărbune. În urma săpării șanțului de apărare, care n-a fost nici în vechime mai adînc de 1 m, datorită stîncii native aflate imediat sub solul vegetal, a rezultat o cantitate de pămînt din care s-a construit valul, în spatele unui sistem de sprijinire exterioră, durat din lemn. Deoarece șanțul nu a fost săpat decît pe partea de sud a cetățuiei, este probabil ca o bună parte a pămîntului necesar înălțării valului să provină din nivelarea locului sau să fi fost adus de la oarecare distanță.

Ca la multe din fortificațiile de pămînt distruse prin incendiu, sistemul după care a fost sprijinit valul se lasă reconstituit cu destulă dificultate. Urmele unui schelet sau poate ale unei căptușeli exterioare din lemn s-au păstrat în unele locuri sub formă de lentile mai groase de arsură și cărbune, acoperite cu pămînt scurs din miezul valului după incendiu. Este probabil ca și pe creasta acestuia din urmă să fi existat o palisadă de lemn, deoarece cantitatea mare de pămînt ars ce marchează azi traseul valului, în special înspre sud-est, nu se poate explica doar prin incendierea lemnului ce-l sprijinea în exterior. Dar aplatizarea valului a dus la dispariția eventualelor urme de la stîlpii palisadei, pe care o putem astfel doar presupune la partea lui superioară.

Datorită lipsei materialelor arheologice, datarea obiectivului a stat o vreme în cumpănă. Cu toate acestea, am exclus posibilitatea ca el să fie în legătură cu locuirea din Hallstattul timpuriu atestată la Sarasău¹¹, deoarece nu se cunosc fortificații din această epocă cu dimensiuni atît de mici. Totodată, construirea cetățuiei nu putea fi plasată într-o epocă recentă datorită vechimii pe care o are în sat toponimicul de „Cetățea”. După

¹¹ Este vorba de cunoscutul tezaur de piese de aur descoperit întîmplător în veacul trecut la Sarasău (A. Mozsolics, *Die Goldfunde von Nyiregyháza und Szarvasszó*, extras din *Acta Arch. Hung.*, 18, 1966).

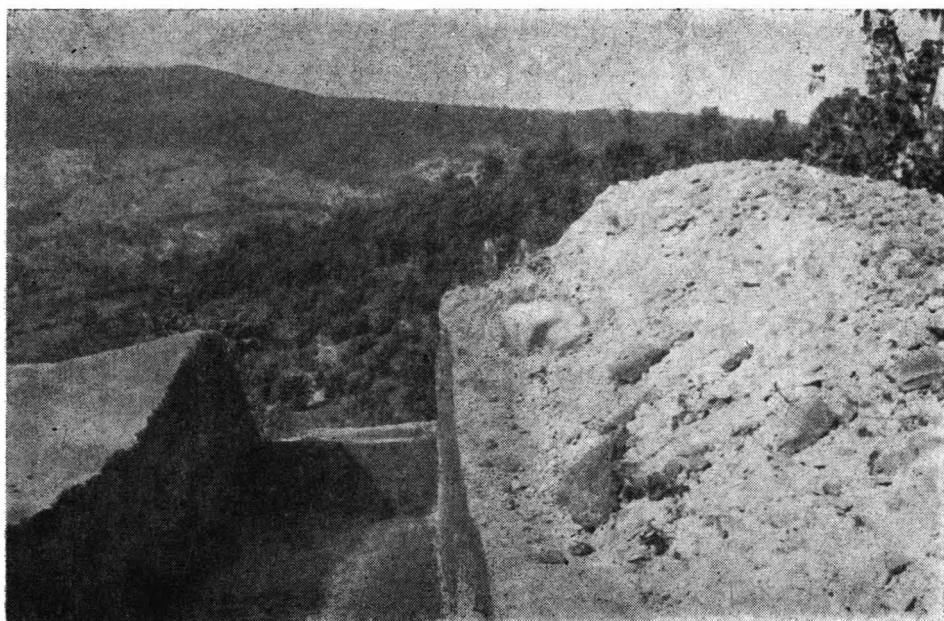

Fig. 3. — Cetățuia. Valul văzut din interior.

descoperirea în pământul de umplutură scurs din val a câtorva fragmente ceramice, identice ca factură cu cele găsite în vatra satului vechi, datarea complexului la începuturile evului mediu a apărut ca certă. Asupra limitelor mai strînse ale încadrării cronologice vom reveni după prezentarea rezultatelor obținute în punctul „Zăpodie”.

Cercetările noastre n-au surprins nici o urmă de construcție în interiorul cetății. Este totuși mai mult decît probabil ca o asemenea construcție să fi existat fie în centrul incintei, fie în partea ei mai apărută, spre sat, cu tălpi de birne așezate pe pietre mari, ca la actualele clădiri de lemn din Maramureș. Urmele au dispărut cu desăvîrșire datorită eroziunii și alunecărilor de pantă.

Disponem în sprijinul acestei opinii de o analogie foarte semnificativă aflată tot în Maramureș. Cetățuia medievală de la Oncești, cercetată în anii 1964—1965 de colectivul condus de H. Daicoviciu¹², cu o amplasare topografică asemănătoare celei de la Sarasău și cu dimensiuni doar cu puțin mai mari, avînd deci același caracter, conservă ruinele unui turn de piatră în centrul incintei circulare delimitate prin val de pământ. Dar cum cetățuia de la Oncești prezintă două faze de construcție, iar turnul este din ultima fază, datată din veacul al XIV-lea¹³, ni se pare a nu greși socotind că și acest obiectiv a constat inițial dintr-un val de pământ înconjurînd o construcție de lemn, care ulterior a fost înlocuită prin turnul de piatră mai sus amintit.

¹² H. Daicoviciu, O. Bandula și I. Glodariu, *Cercetările arheologice de la Oncești din Maramureș*, Baia Mare, 1965.

¹³ *Ibidem*, p. 25.

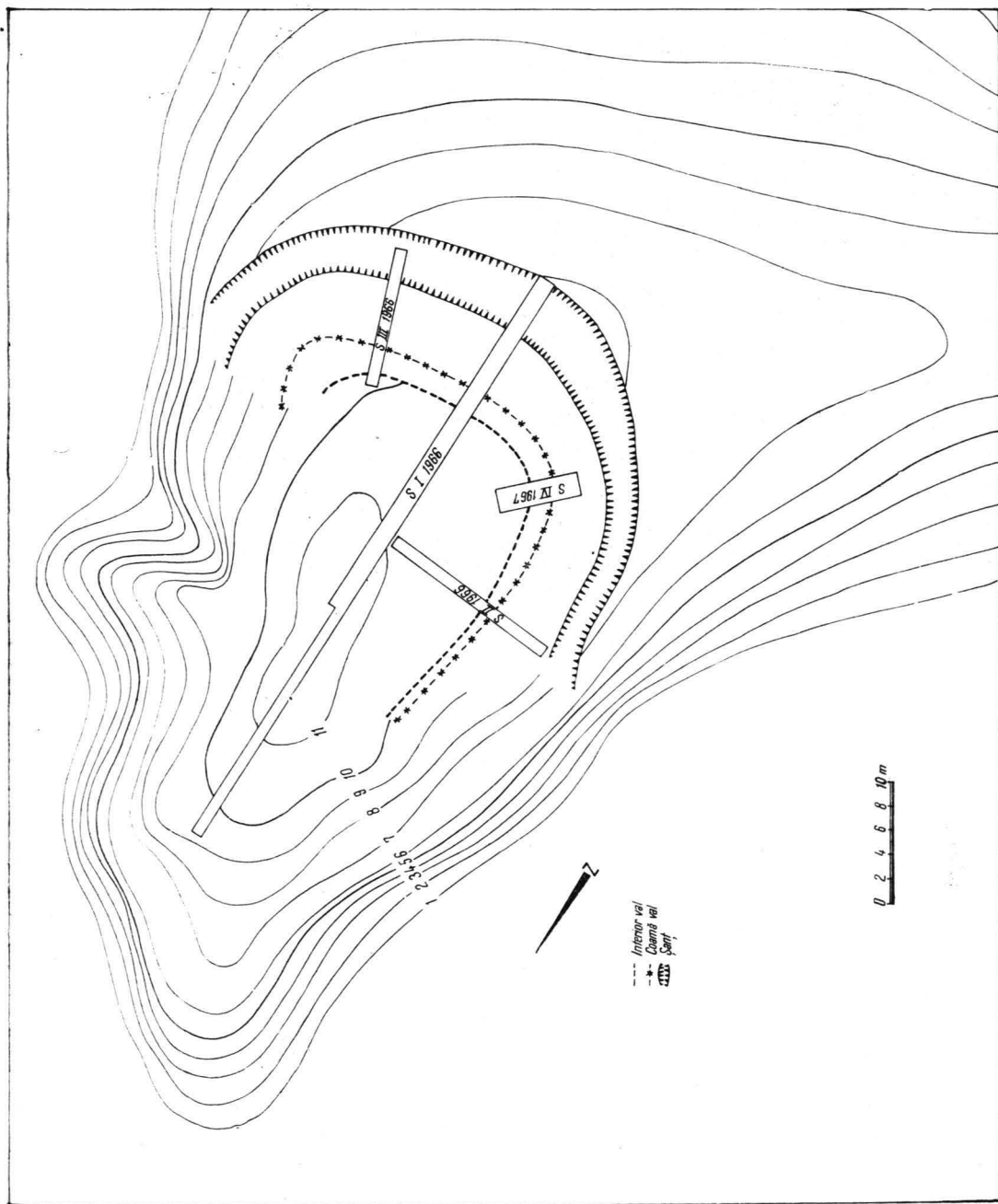

Fig. 4. — Cetățuia. Plan de ansamblu.

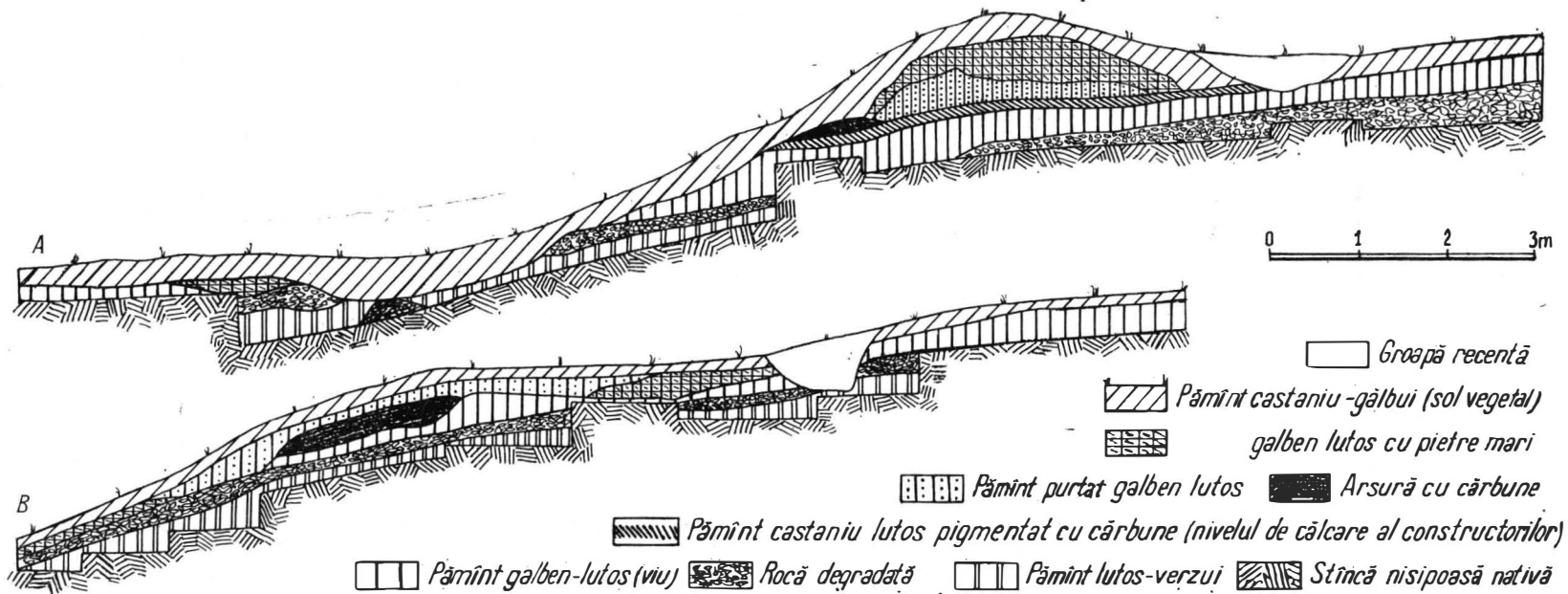

Fig. 5. — Cetățuia. Profile. A. Porțiune din profilul vestic al lui S I/1966. B. Porțiune din profilul nordic al lui S II/1966.

De asemenea trebuie menționată și o altă trăsătură comună a cetăților de la Oncești și Sarasău : cantitatea foarte mică de materiale arheologice găsite în interiorul lor. Și la Oncești urmele de locuire s-au redus doar la câteva fragmente ceramice¹⁴. Faptul oglindește folosirea accidentală a fortificațiilor respective ca loc de refugiu pentru o singură familie. O eventuală rezistență în aceste cetăți, lipsite de surse proprii de apă, nu putea fi decît de scurtă durată. Cetățuia de la Sarasău, precum și aceea de la Oncești trebuie puse în legătură cu feudalitatea locală, cu familiile de cnezi maramureșeni, despre care avem știri scrise abia începînd din primele decenii ale veacului al XIV-lea.

Vatra satului vechi. Locul numit „Zăpodie”, ocupat astăzi de o livadă a c.a.p.-ului din comună, se întinde pe malul stîng al văii Sarasăului, fiind cuprins între ieșirea acesteia din urmă în valea largă a Tisei și un pîrîiaș ce nu are apă decît în unele epoci ale anului. Terenul urcă în pantă ușoară, orientată spre ESE, cu vagi urme de terase ce par a se datora loturilor agricole trasate cu câteva decenii în urmă, paralele cu firul văii. Alunecări de teren ce continuă și azi au schimbat probabil destul de mult configurația veche a locului, în special în apropierea firului văii și în partea superioară a Zăpodiei, unde pantele sînt mai accentuate. Suprafața totală a Zăpodiei, exceptînd zona împădurită din apropierea crestei dealului, este de circa 10 ha.

Cu toate dificultățile create de prezența pomilor fructiferi pe care a trebuit să-i ferim, limitîndu-ne deci la spațiile dintre rînduri, am încercat să inițiem o rețea de secțiuni cu ajutorul căreia să sondăm întreaga suprafață a Zăpodiei, urmărind stabilirea limitelor așezării și, totodată, dezvelirea complexelor prin casete, pe măsura surprinderii lor. Deoarece primele secțiuni trasate paralel cu linia pantei au devenit în scurt timp adevărate șanțuri de drenaj al pînzei de apă aflate la mică adîncime, împiedicînd deci continuarea cercetării, am adoptat ulterior secțiunile lungi perpendiculare pe linia pantei, paralele cu firul văii. Secțiunea principală, trasată cu circa 30 m mai sus de piciorul pantei (S VI/1966, continuată și în 1967 și 1968), a ajuns la o lungime de 312 m, străbătînd întreaga Zăpodie de la nord la sud. O a doua secțiune cu aceeași orientare, trasată cu 17 m mai sus (S VIII/1967), nu a ajuns încă la capătul de sud al Zăpodiei.

Prin cele două secțiuni și 32 de casete realizate pînă acum nu au fost sondate mai mult de 5% din suprafața Zăpodiei. Ținînd seama de greutățile crescînde pe care le vom întîmpina datorită pomilor fructiferi, ca și de apariția unor urme de locuire din aceeași epocă într-un punct învecinat, Lazul Mare, unde am făcut două sonde în căutarea cimitirului vechi, nu putem prevedea o dată de sfîrșit a cercetărilor care să coincidă cu săparea exhaustivă a așezării. Această problemă se leagă de aceea a metodelor practice de cercetare arheologică a vetrelor de sat părăsite și în special a așezărilor cu case răsîndite, domeniu în care nu credem că se poate realiza un progres substanțial fără adoptarea unor procedee tehnice noi și a unei aparaturi moderne.

Solul lutos și foarte compact al Zăpodiei, cuprinzînd la limita superioară multe pietre de gresie nisipoasă provenite din degradarea masi-

¹⁴ *Ibidem.*

vului dealului, ajunge pe alocuri pînă la suprafață, fiind abia acoperit de un strat subțire de pămînt vegetal. Natura acestui sol, producînd fisurarea și fărîmîțarea profilelor la scurtă vreme după executarea săpăturii, a făcut deosebit de dificilă delimitarea complexelor atît în suprafață, cît și în profile. A fost surprins totuși, aproape în toate zonele sondate,

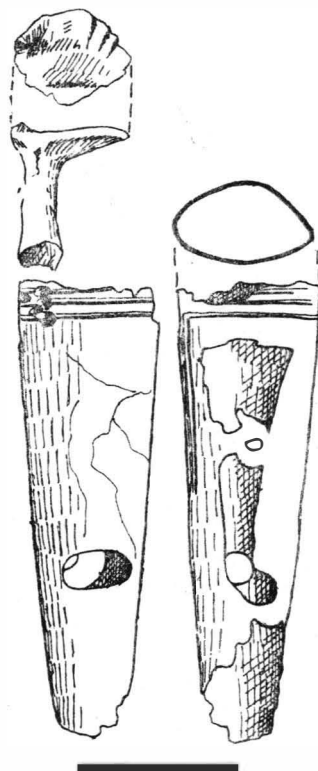

Fig. 6. — Teacă (vîrf de — ?) din așezarea hallstattiană de pe Zăpodie.

un nivel de locuire medievală reprezentat printr-un strat de pămînt castaniu-gălbui, mai intens sau mai slab pigmentat cu cărbune, după apropierea sau depărtarea față de locul caselor, cuprinzînd ceramică și pietre de rîu arse. Grosimea lui variază între cîțiva centimetri și 0,40—0,50 m, în ultimele locuri fiind vorba de alveolări naturale ale terenului, umplute din vechime cu pămînt de scursură.

La baza acestui strat se găsește un nivel de locuire din comuna primitivă, mai greu de diferențiat de solul viu datorită consistenței și culorii lor aproape identice. Nici grosimea lui nu depășește decît în mod excepțional, 0,10—0,20 m, fiind mai consistent și mai ușor de delimitat în apropierea complexelor ce-i corespund (gropi, vetre, urme de locuințe).

Materialele arheologice din comuna primitivă descoperite pe Zăpodie constau în primul rînd din ceramică. Deși în fragmente mici și destul

de corodată, ceramica poate fi plasată în Hallstattul timpuriu¹⁵. Așezarea din care provine se leagă deci foarte probabil de tezaurul descoperit la Sarasău în veacul trecut, cu atât mai mult cu cât locul găsirii acestuia din urmă, numit „Vilcelușe”, se află la circa 400 m depărtare de Zăpodie, dincolo de apa Sarasăului.

Dintre complexele legate de nivelul medieval de locuire au fost surprinse pînă acum urmele a opt case. Datorită imposibilității de a sacrifica pomii fructiferi aflați deasupra sau în apropierea lor, doar cinci dintre ele au fost dezvelite integral, pentru celelalte fiind obligați să ne mulțumim cu dezvelire parțială sau numai cu secționarea pînă la podeaua caselor.

Sapte case au fost de suprafață, adîncite doar cu 0,20—0,40 m în panta lină a terasei, pentru obținerea unor podele orizontale, astfel încît marginea lor dinspre vale, unde se găsea probabil și intrarea, coincidea cu nivelul vechi de călcare (fig. 7). A opta locuință, amenajată la piciorul

Fig. 7. — Zăpodie. Profil printr-o casă de suprafață.

pantei, unde în vechime se afla un mal înalt de 1,50—2 m, era adosată cu spatele la acest mal. Dar cum aici secțiunea noastră (S II/1966) nu a surprins decît o vatră-pietrar cu mult material ceramic și datorită faptului că nu am putut lărgi secțiunea, tipul respectiv de locuință ne apare

¹⁵ Materialele au fost văzute și datate de colegul Sebastian Morintz, căruia îi mulțumim și pe această cale. Nu putem intra în detaliile discuțiilor purtate de specialiști asupra momentului de sfîrșit al epocii bronzului și începutul primei epoci a fierului. A. Mozsolics plasează tezaurul de la Sarasău în faza finală a epocii bronzului, la sfîrșitul treptei B IV (*op. cit.*, p. 33).

încă greu de reconstituit. Dar și la el limita dinspre vale coincidea cu nivelul vechi al solului.

Datorită acestei împrejurări, linia dinspre vale a tuturor caselor a putut fi stabilită doar cu aproximație. Solul nu a păstrat nici un fel de urme la nivelul de la care a pornit amenajarea podelelor, și, cum nu s-au descoperit nici fragmente de lipitură de lut, este foarte probabil ca pereții construcțiilor să fi fost din birne de lemn, demontate și transportate în altă parte în momentul părăsirii vetrei satului vechi.

De formă rectangulară, locuințele de suprafață au avut laturile cu dimensiunile cuprinse între 3,50 și 4,50 m. În umplutura fiecăreia dintre ele s-au găsit pietre de rîu arse, dar în patru cazuri este vorba de adevărate „pietrare”, cu o cantitate impresionantă de bolovani (mulți spărți în foc), acoperind suprafața unei vetre mici cu latura de 0,80—1 m (fig. 8—10). În imediata apropiere a fiecăreia dintre vetrele cercetate s-a găsit cîte o groapă adîncită în podea, cuprinzînd cîteva pietre de rîu arse, mult cărbune și fragmente ceramice, uneori vase întregibile.

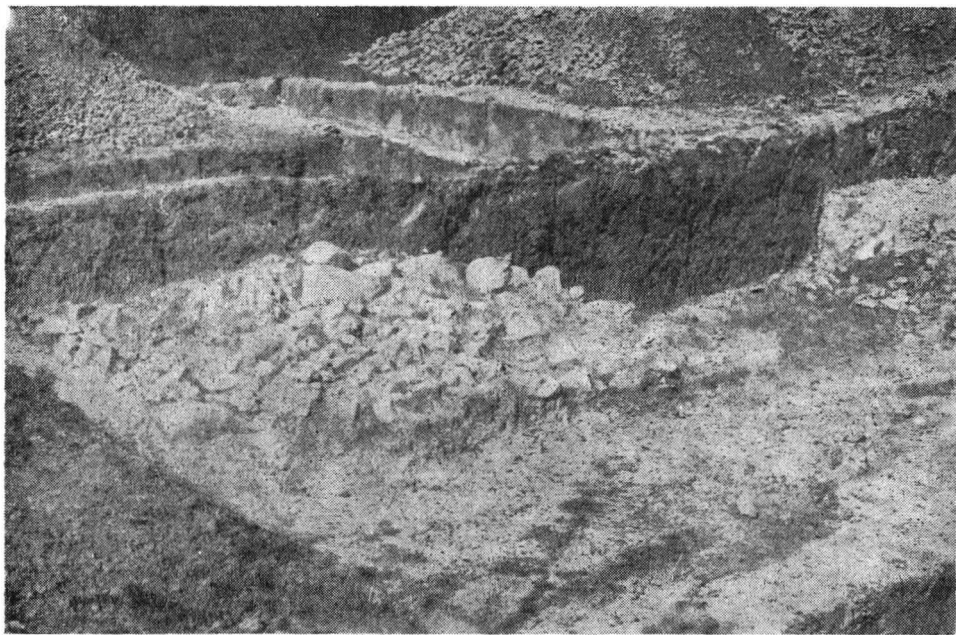

Fig. 8. — Lazul Mare. Pietrar într-o casă de suprafață.

Cele opt case nu par a reprezenta, datorită dispunerii lor pe teren (distanța dintre casele cele mai depărtate între ele este de peste 500 m) și suprafeței deocamdată foarte reduse pe care am sondat-o, decît o mică parte a resturilor de locuințe din vatra veche a satului. Este foarte probabil ca nu toate casele să dateze din aceeași etapă și ca locuirea din acest loc să fie mai îndelungată, pe durata cîtorva generații, cu atît mai mult cu cît la sfîrșitul campaniei 1968 am surprins pentru prima oară o suprapunere de două locuințe. Dar, așa cum vom arăta mai jos, ma-

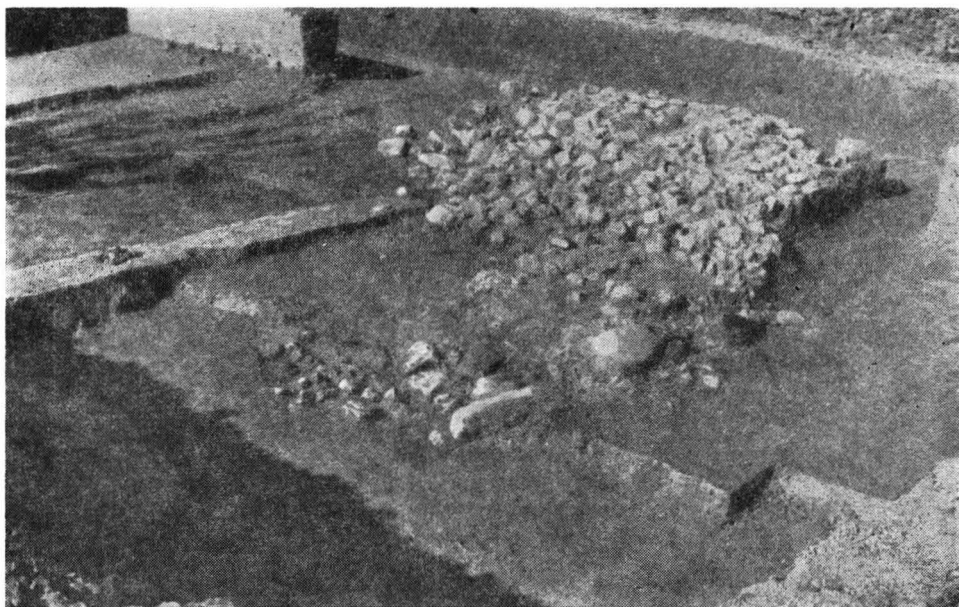

Fig. 9. — Zăpodie. Pietrar într-o casă (nr. 4) de suprafață.

Fig. 10. — Zăpodie. Vatră într-o casă (nr. 4) după demontarea pietrelor.

terialele pe care le-am descoperit în umplutura caselor nu ne permit deocamdată o diferențiere cronologică a complexelor, urmînd, așadar, să așteptăm de la continuarea săpăturilor posibilitățile de periodizare și de datare relativă în cuprinsul așezării.

În fața uneia dintre case, situată cam în centrul Zăpodiei, s-au găsit urmele unei văiugi vechi, umplute cu o scursură de pămînt negru cu mult cărbune, ceramică, foarte multe bucăți de zgură de fier și două lame de cuțit din fier. Descoperirea trădează, fără îndoială, activitatea unui atelier de fierar. Secțiunea trasată puțin mai sus de văiugă (S VII/1967) a dat la iveală conturul unei locuințe de suprafață, cu resturile abia păstrate ale unei vetre, fără a se deosebi cu ceva de celelalte locuințe de suprafață din Zăpodie. În cazul în care sondajele viitoare din această zonă nu vor surprinde alte urme mai consistente ale unui atelier, atunci trebuie să acceptăm ipoteza că activitatea fierarului s-a desfășurat în aer liber, poate sub un acoperiș, în fața casei.

Materialele arheologice găsite în umplutura locuințelor satului medieval, în preajma vetrelor sau în stratul de cultură respectiv, sînt cantitativ destul de reduse. Explicația constă, desigur, în părăsirea metodică a acestei vetre de sat. Ele se compun, deocamdată, din material osteologic, din cîteva unelte și din ceramică.

Dintre unelte, în afara lamelor de cuțit amintite și a altor cîtorva piese de fier foarte oxidate, menționăm în primul rînd cutele pentru ascuțit cuțite, lucrate din piatră locală de rîu sau de carieră. Una dintre ele este de formă paralelipipedică și are capătul ornamentat cu o cruce.

Au apărut și cîteva fusaiole, făcînd parte din două tipuri distincte. Primul, din pastă fină și omogenă, de calitate superioară, se caracterizează prin profile bitronconice, cu cele două jumătăți de înălțimi inegale. Al doilea tip, cuprinzînd piese executate dintr-o pastă de calitate foarte slabă, în care s-a folosit ca degresant mult nisip cu bobul mare, arsă superficial și neunitar, prezintă profile rotunjite sau applatizate.

Un număr de 14 piese de ceramică reprezintă o apariție încă dificilă de explicat, atît în ceea ce privește utilizarea lor, cît și găsirea unor eventuale analogii. Este vorba de mici cilindri alungiți, cu capetele ușor rotunjite sau într-un caz cu capetele subțiate, lungi de 0,04—0,08 m, cu diametrul cuprins între 0,03 și 0,05 m, străbătuți pe întreg axul longitudinal de o perforație (fig. 11). Gama calitativă a acestor piese este destul de variată, la fel ca și dimensiunile lor. Datorită lipsei de analogii din literatura de specialitate sau din studiile etnografice privind Maramureșul și zonele învecinate, opinăm doar ipotetic pentru folosirea lor la o instalație primitivă de țesut, ca greutate în partea inferioară a firelor¹⁶.

Vasele de ceramică reprezintă, ca în aproape toate săpăturile arheologice, grupul cel mai numeros al inventarului descoperit. Ele constituie de asemenea, cel puțin deocamdată, argumentul principal pentru interpretările istorice ce pot fi avansate. Varietatea neașteptată de mare a tehnicilor de lucru folosite la modelarea vaselor și la arderea lor, a repertoriului decorativ și chiar a formelor, face imposibilă prezentarea meto-

¹⁶ O piesă asemănătoare, puțin mai masivă (lg. 0,06 m; diam. 0,026 m), încă inedită, a fost găsită în 1957 la Păciul lui Soare, în nivelul de locuire din prima jumătate a secolului al XIV-lea. Mulțumim colegului Petre Diaconu, care ne-a semnalat piesa.

dică sau exhaustivă a acestei categorii de materiale. O asemenea încercare depășește de altfel și intențiile acestui articol. Din acest motiv ne vom mărgini doar la câteva observații de ordin mai general, ilustrate prin piese selecționate din diferite tipuri și variante.

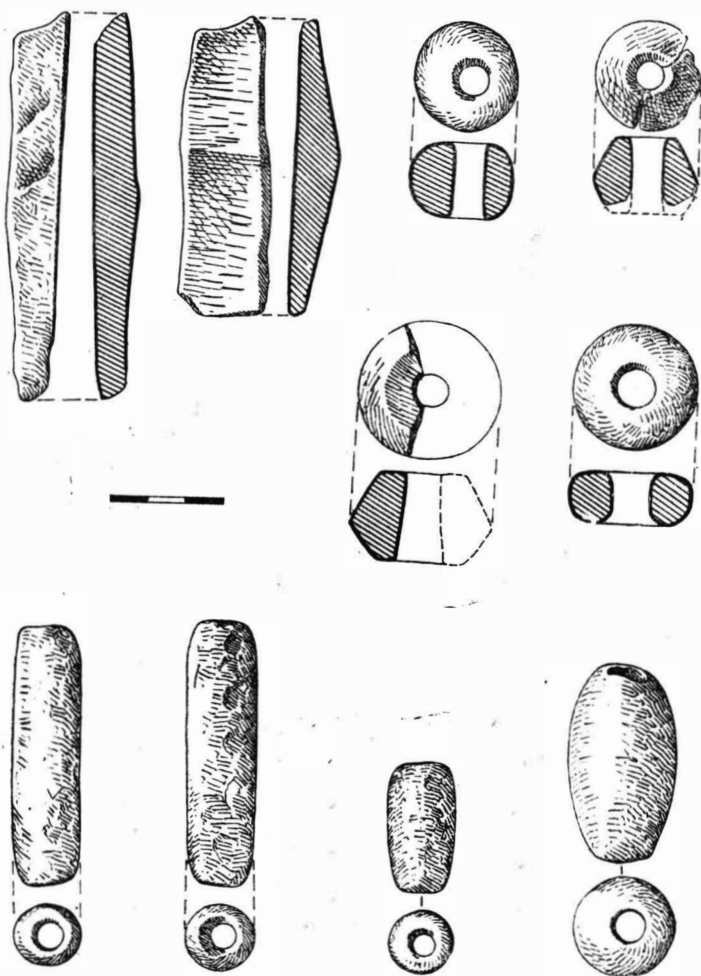

Fig. 11. — Cute, fusulole și greutăți (de țesut?) din umplutura caselor de pe Zăpodie.

O primă categorie este constituită din ceramica lucrată cu mîna, arsă superficial, probabil la foc deschis. Din ea fac parte fragmentele de tigăi de formă circulară, cu marginile scunde (fig. 12b), precum și țesturile pentru coptul pîinii pe vatră, cu pereții groși, probabil de forma unor clopote (fig. 12a), găsite aproape în fiecare casă. Datorită aspectului foarte primitiv al acestor din urmă vase, am fost înclinați la începutul săpăturilor să le atribuim locuirii din comuna primitivă. Ulterior am găsit în groapa de lingă vatra unei case și pe vatra unei alte case, alături de ceramica lucrată la roată, fragmente de la mai multe țesturi, astfel

încît apartenența lor la complexe medievale este în afară de orice îndoială.

Au apărut și câteva fragmente de oale mari lucrate cu mîna, cu pereții relativ groși (peste 0,01 m), avînd într-unul dintre cazuri o buză

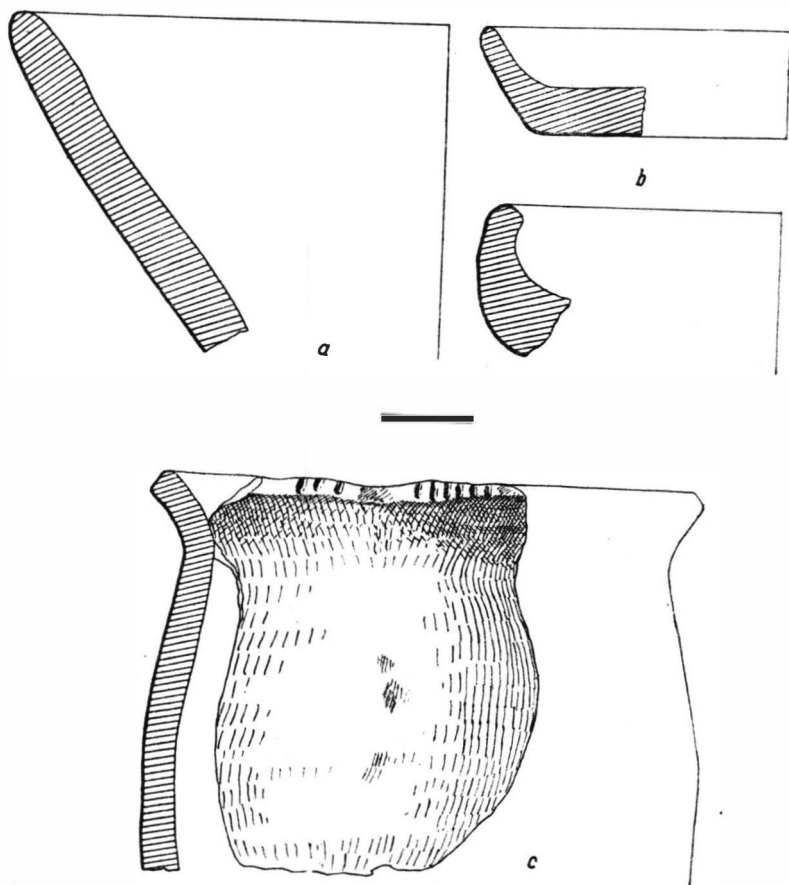

Fig. 12. — Ceramică lucrată cu mîna: *a*, fragment de țest; *b*, fragmente de tigăițe; *c*, fragment de oală cu impresiuni pe buză.

destul de înaltă, ușor răsfrîntă în afară, cu muchia lată și decorată cu impresiuni neregulate (fig. 12c).

Cuprinderea într-o a doua categorie a restului ceramicii, în aceea a vaselor lucrate la roată, are o valoare mai mult metodologică, deoarece din punctul de vedere al tehnicii de modelare, se constată o varietate foarte mare, de la vase pe care abia se distinge rectificarea pe roata înceată și pînă la cele lucrate pe roata rapidă, de factură net superioară. Calitatea pasteii și arderea variază și ele mult, cu specificarea că marea majoritate a vaselor sînt lucrate dintr-o pastă inferioară, cu mult nisip ca degresant, că predomină arderea semioxidantă realizată în cuptoare primitive și că ceramica medievală cenușie lipsește cu desăvîrșire.

Dimensiunile oalelor variază între subunitățile litrului și 8—10 litri sau, poate, chiar mai mult, judecînd după unele fragmente cu curbura foarte largă. Predomină totuși oalele cu o capacitate de 4—8 litri. Cele mai frecvente sînt cu buzele scunde, arcuite spre exterior și subțiate la capăt, dar apar și buze înalte sau cu o profilare complicată, executată cu precizie, caracteristică pentru ceramica medievală orășenească. Toarele lipsesc cu desăvîrșire.

Grosimea pereților este cuprinsă între 0,002 și 0,003 m la oalele mici și mijlocii și pînă la 0,02 m și chiar mai mult la oalele mari, în special în partea lor inferioară. Semnele de olar au apărut pînă acuma doar în mod excepțional (fig. 15b).

Repertoriul decorativ al ceramicii lucrate la roată cuprinde cîteva procedee tehnice realizate într-o gamă mare de combinații. Amintim dintre ele, în primul rînd, striul și canelura, trasate des sau distanțat, uneori în fascicule, acoperind în special umerii oalelor, dar coborînd și pînă pe pîntecele acestora (fig. 13a). Ele se combină în multe cazuri

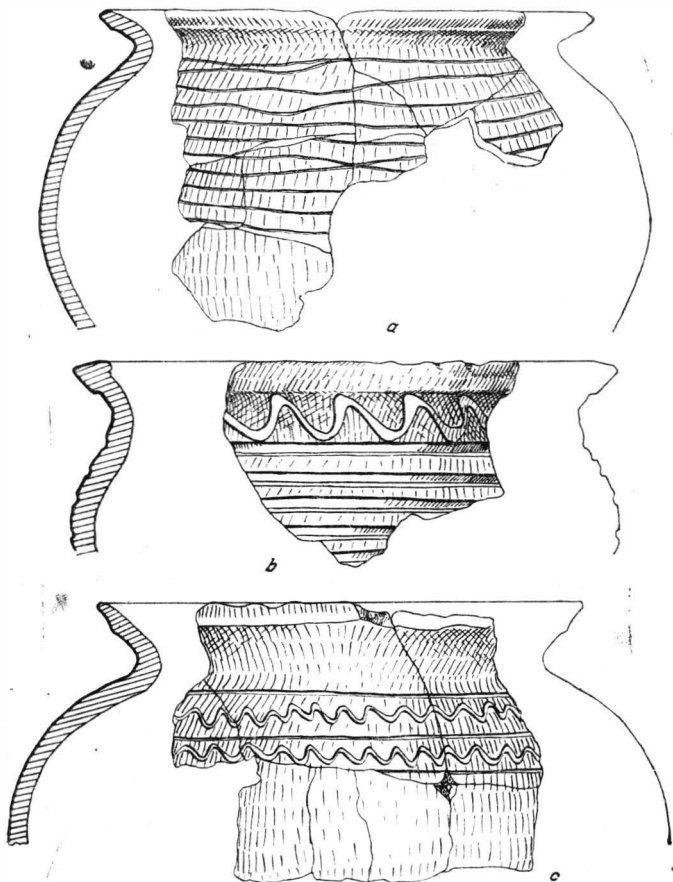

Fig. 13. — Ceramică din umplutura caselor de pe Zăpodie.

cu valul simplu, și notăm în acest sens drept caracteristice oalele decorate, imediat sub buză, printr-un val cu meandre strînse și avînd umerii striiați sau canelați (fig. 13b), ca și oalele decorate pe umăr, printr-o combinație de două valuri delimitate prin trei striuri (fig. 13c). Un număr destul de mare de oale sînt decorate prin două sau mai multe valuri simple, ce coboară uneori pînă mai jos de jumătatea înălțimii lor (fig. 16a).

Valul simplu, trasat foarte neregulat cu meandre scunde și strînse, aproape ca un zigzag, o singură dată sau de două ori pe umărul și deasupra pintecului oalei, apare pe cîteva exemplare de dimensiuni mici (fig. 14a).

Un loc important îl ocupă decorul executat cu pieptenele avînd 2 pînă la 6 dinți. El a fost folosit atît pentru realizarea fasciculelor de striuri, cît și a benzilor în val, al căror aspect variază de la trasee foarte largi, abia ondulate și pînă la meandrele înalte și foarte strînse, cu creștele aproape unghiulare (fig. 15c și 17a). Valul trasat cu pieptenele se combină, în unele cazuri, cu caneluri și cu striuri, simple sau în fascicule (fig. 17c). O oală de dimensiuni mici are pîntecele decorat cu două registre de valuri trasate cu pieptenul, încadrate de un registru de impresiuni în formă de spic, trasat pe umăr, și de un registru de striuri trasat tot cu pieptenul în apropiere de fundul vasului (fig. 15b). Pe cîteva fragmente, pieptenele a fost utilizat pentru trasarea unor fascicule scurte și drepte de striuri, dispuse oblic la partea superioară a umărului (fig. 17b).

Notăm, în continuare, un alt procedeu decorativ, întîlnit mai rar, constînd din impresiuni „cu unghia”, în forma unor linii scurte arcuite, continue sau întrerupte, formînd un registru sub gîtul vasului, deasupra

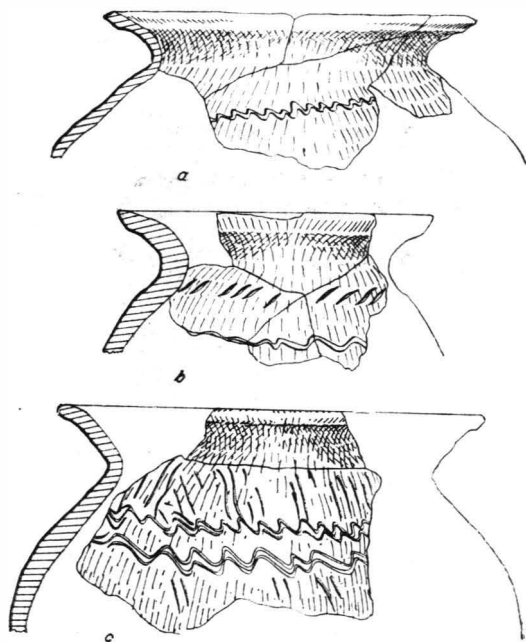

Fig. 14. — Ceramică din umplutura caselor de pe Zăpodie.

striurilor, a canelurilor sau a registrelor de valuri (fig. 14b și 15a). În sfârșit, fără a epuiza repertoriul pe care-l descriem, amintim decorul realizat din împunsături dispuse de obicei în formă de registre sub gît

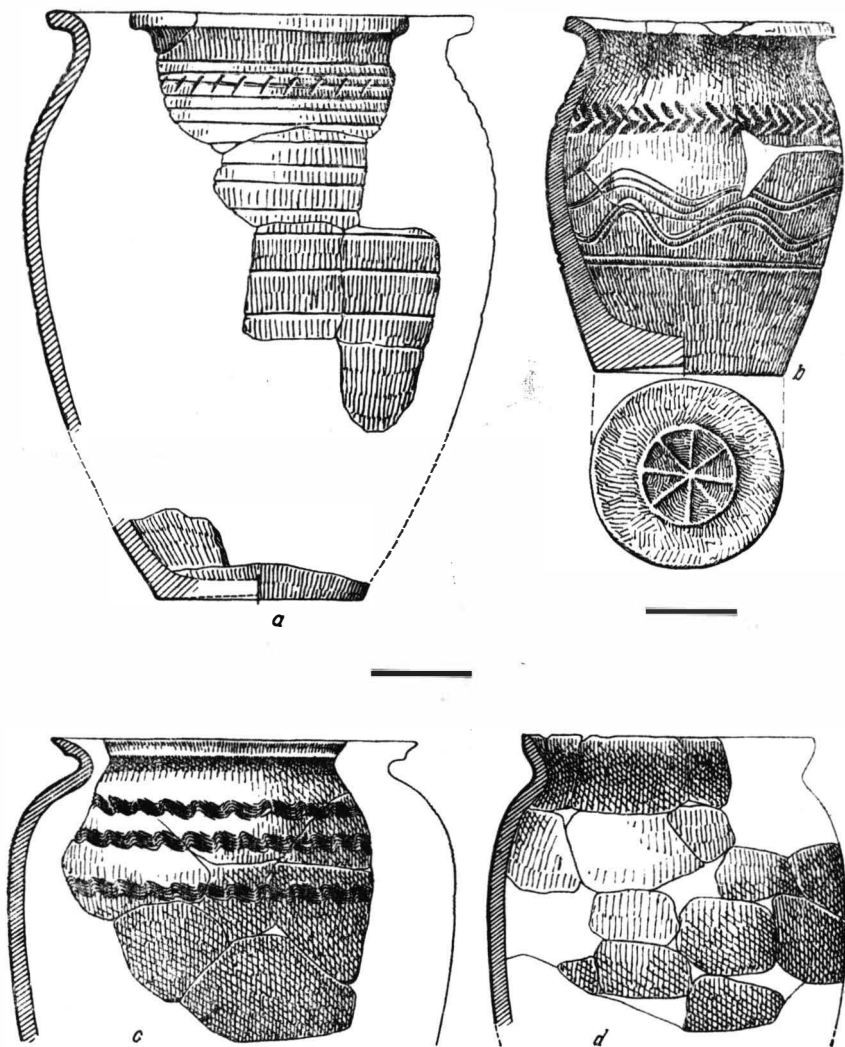

Fig. 15. — Ceramică din umplutura caselor de pe Zăpodie.

sau pe umărul oalelor (fig. 16b), apariția izolată a decorului realizat cu roțița, ca și câteva fragmente ceramice cu ornament în relief.

Sînt îndeobște cunoscute dificultățile valorificării și interpretării istorice a unei descoperiri arheologice din ultimele secole ale mileniului I și de la începutul mileniului nostru atunci cînd argumentele constau aproape exclusiv din ceramică. Datarea acestora din urmă și includerea

ei în anumite arii de cultură materială, corespunzând principal unor teritorii ocupate de etnosuri distincte în epoci cronologic precizate, întimpină dificultăți și în cazul materialelor prezentate mai sus. Constatarea nu face decît să oglindească stadiul actual, încă destul de puțin avansat, al cercetărilor de arheologie prefeudală și feudală din țara noastră.

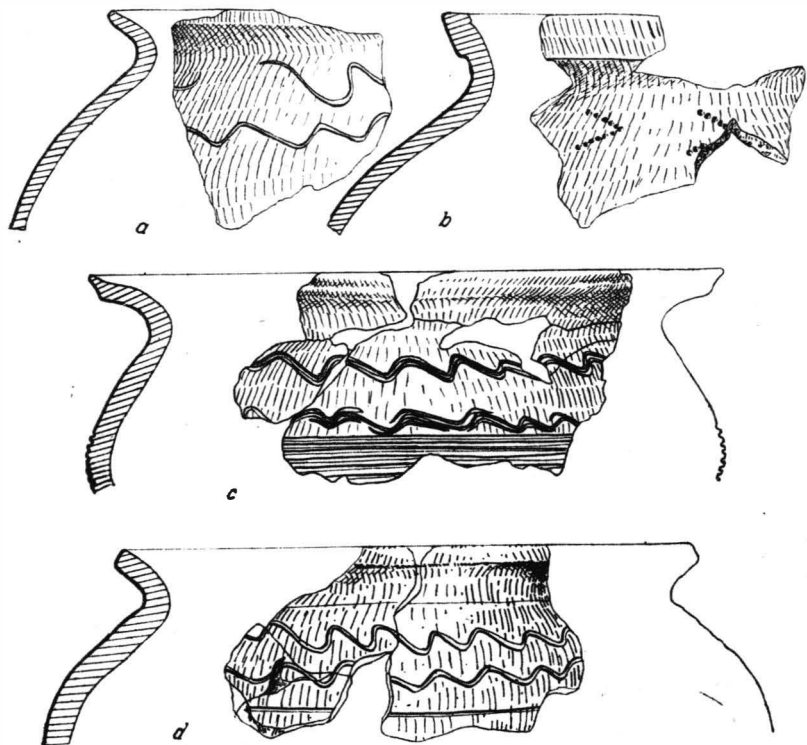

Fig. 16. — Ceramică din umplutura caselor de pe Zăpodie.

Marea varietate a formelor, a profilelor, a tehnicii de execuție și a decorului ceramicii de la Sarasău face ca găsirea unor analogii să fie foarte ușoară, poate chiar primejdios de ușoară. Ne referim la o întreagă categorie de trăsături arhaice sau mai degrabă „arhaizante”, ca prezența tigăițelor și a oalelor lucrate cu mîna, a profilelor cu buze scunde puțin răsfrînte spre exterior și ușor subțiate sau a combinațiilor de valuri, caneluri și împunsături ale decorului, cu folosirea pieptenului, trăsături care ne îndreaptă privirea asupra materialelor datate în veacurile VIII—X¹⁷.

¹⁷ Avem în vedere în special ceramica din așezările slave din interiorul arcului carpatic și din Polonia, evoluată în secolele VII—IX, sub influența ceramicii provinciale romano-bizantine. O discuție detaliată asupra analogiilor, cu citarea literaturii de specialitate, ni se pare, deocamdată, prematură. Semnalăm de asemenea că apropieri de loc neglijabile pot fi făcute cu ceramica din secolul al XI-lea din sudul Moldovei, publicată recent de Dan Teodor, *Contribuții la cunoașterea culturii Dridu pe teritoriul Moldovei*, în SCIV, 19, 1968, 2, p. 240 și urm.

Dar asemenea analogii, oricît de ispititoare ar fi ele, nu reprezintă totuși mai mult decît unul din elementele necesare interpretării istorice pe care o urmărim. Apropierea cu ceramica din veacurile VIII—X privesc, în toate cazurile, piese desprinse din contextul ceramic descoperit la Sara-

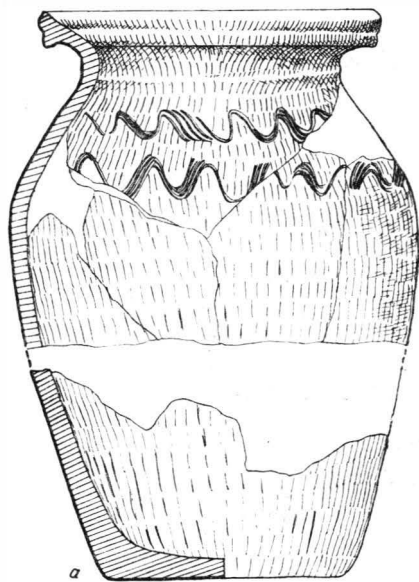
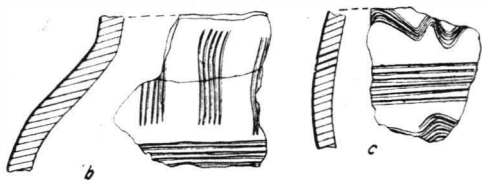

Fig. 17. — Ceramică din umplutura caselor de pe Zăpodie.

său în complexe închise, în gropile caselor. Pe de altă parte, și la ceramica de factură rurală din veacul al XIV-lea, sau chiar de la sfîrșitul acestuia, descoperită la Suceava, se regăsesc multe din trăsăturile arhaice ale materialelor de la Sarasău¹⁸. De aceea, indiferent de analogiile posibile, ceramica de la Sarasău trebuie apreciată ținîndu-se seama de ansamblul caracterelor ei, iar datarea vetrei vechi a satului, în măsura în care ne putem sprijini doar pe asemenea materiale, trebuie să pornească de la trăsăturile cele mai evolute și cele mai recente ale ceramicii descoperite. Totodată, în comparațiile ce le putem face cu materialele de acest gen din alte regiuni, mai apropiate sau mai îndepărtate, credem că o deosebită

¹⁸ Gh. Diaconu, *Considerații asupra ceramicii descoperite la celatea Scheia-Suceava*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 925 și urm. și fig. 2 și 4, ceramică lucrată cu mîna sau la roata înceată, decorată prin val trasat cu pieptenele, datată cu monede de la sfîrșitul veacului al XIV-lea; vezi și E. Busuioc, *Ceramica locală de uz casnic din secolul al XIV-lea de la Suceava*, în *SCIV*, XV, 1964, 1, p. 85 și urm., fig. 1—3.

importanță prezintă nu atât asemănările, cât deosebirile. În acest din urmă sens notăm, printre altele, că, deocamdată, la Sarasău nu au apărut căldările de lut, caracteristice unor întinse zone învecinate pentru veacurile XI—XII, și că decorul constând din fascicule scurte de linii paralele trasate oblic cu pieptenele pe umărul oalelor nu-și găsește analogii în zonele învecinate, ci în regiunile de la Dunărea de Jos.

Credem că, în stadiul actual al săpăturilor de la Sarasău, datarea și interpretarea istorică a așezării descoperite se pot întemeia pe trei elemente principale :

1. În ceramica de la Sarasău există materiale care din punctul de vedere al tehnicii de lucru și al profilelor nu-și găsesc în regiunile învecinate nici o analogie înainte de secolele XII — XIII și nici nu-și pot găsi analogii înainte de această vreme, deoarece aparțin ceramicii „orășenești”, central-europene, de factură superioară. *În aceeași locuință și în condiții absolut clare, pe vetre sau în gropile de lângă vetre, s-au găsit atât fragmente ceramice sau vase întregibile cu trăsături arhaice, cât și materiale aparținând ceramicii superioare, lucrate la roata rapidă, cu profile foarte evolute.*

2. Pe multe dintre oalele descoperite la Sarasău se îmbină trăsăturile arhaice (tehnică de modelare, ardere, decor) cu cele sensibil mai evolute, care nu-și găsesc analogii în ceramica veacurilor VIII—X (în special pentru profilurile buzelor).

3. Apropierile cele mai firești, geografice și cronologice, pe care le putem găsi ceramicii de la Sarasău se află tot în Maramureș, în descoperirile de la Cuhea. În reședința fortificată a bogdăneștilor și în cimitirul bisericii lor de piatră, într-un mediu desemnat de izvoarele scrise fără echivoc drept românesc și datat sigur în veacul al XIV-lea, ceramica atestă, de asemenea, apreciată la nivelul secolului respectiv, conservarea unor trăsături arhaice. Mai mult, ea cuprinde o bună parte a repertoriului de forme, de tehnică sau de decor ce caracterizează materialele de la Sarasău ¹⁹.

Atragem atenția asupra succesiunii de valuri simple de pe întreaga înălțime a oalelor, precum și asupra profilelor de buze „gulerate” (fig. 17), dar și a profilelor cu buze înalte, ce apar în forme identice în ambele locuri. Deosebirea esențială constă în apariția doar excepțională pe ceramica de la Cuhea a decorului executat cu pieptenele (cu observația că la Cuhea încă nu am cercetat urmele satului din veacul al XIV-lea) și în locul relativ important pe care-l ocupă aici decorul executat cu roțița. O a doua deosebire, explicabilă și semnificativă totodată, constă în procentul mult mai ridicat, în ceramica de la Cuhea, a materialelor de factură superioară provenind din ateliere cu producție „standardizată” și în apariția ceramicii smălțuite de origine central-eruropeană, observația fiind valabilă în special pentru descoperirile din ultima fază de existență a reședinței bogdăneștilor, încheiată în anii 1350—1360.

Din toate aceste motive și cu rezervele pe care le impun atât stadiul încă incipient al cercetărilor din vatra veche de sat din Zăpodia Sarasăului, cât și împrejurarea că nu am descoperit, deocamdată, cimitirul care-i

¹⁹ R. Popa, M. Zdroba, *Șantierul arheologic Cuhea*, p. 25 și urm., fig. 21 și 32.

corespunde, credem că această așezare datează din veacurile XII—XIII. Dacă pentru data ei de sfârșit putem folosi rezultatele obținute la Cuhea, cu valoare de termen *ante quem*, în schimb începuturile așezării pot fi datate numai ipotetic, iar extinderea duratei sale pe două secole se întinde

Fig. 18. — Biserica veche de piatră din Sarasău.

meiază, deocamdată, numai pe surprinderea unei suprapuneri de case cuprinzând materiale cu caractere identice.

Așezarea despre care este vorba, că și cetățuia, ilustrează nivelul de locuire românească din Maramureș anterior apariției primelor știri scrise referitoare la această societate. În cazul special al Sarasăului, rezultatele cercetărilor de pînă acum pledează pentru mutarea vetrei satului de pe valea secundară în apropierea cursului de apă principal din regiune, lîngă Tisa. Cît despre problemele mai largi pe care le ridică descoperirile de la Sarasău și în primul rînd conservarea în ceramică pînă într-o epocă relativ tîrzie a unor trăsături arhaice, încercarea de a le rezolva depă-

şeşte cadrul acestui studiu preliminar. Ele se află în atenţia cercetărilor viitoare.

Biserica veche a satului. Amintirea epocii în care vatra satului se

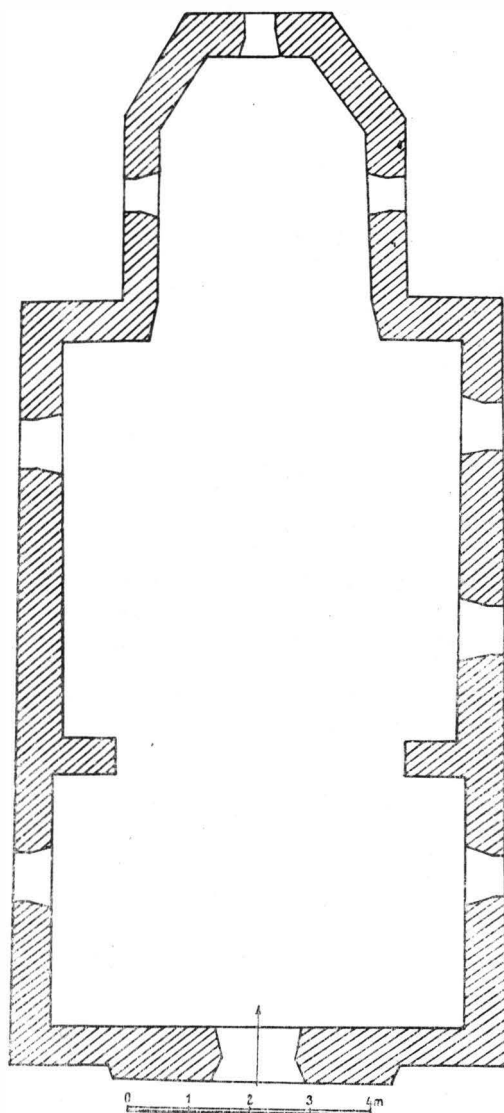

Fig. 19. — Biserica veche din Sarasău. Plan.

afla în valea Sarasăului, pe Zăpodie, a dispărut de multă vreme din tradiţiile păstrate de săteni. Bătrînii de la Sarasău ştiu în schimb că „satul vechi” a fost situat pe malul Tisei şi că s-a mutat de acolo datorită deselor revărsări ale apelor. Tradiţia pare să oglindească într-o oarecare măsură realitatea, dar numai pentru o epocă relativ recentă.

Pe de o parte, revărsările dese ale râurilor maramureșene au început o dată cu sfârșitul veacului al XVIII-lea, în urma despăduririlor masive inițiate de administrația austriacă, care au determinat creșterea variației debitului de apă în diferite anotimpuri și formarea puhoaielor după ploile torențiale. Este deci probabil ca încă din secolul trecut satul să fi avut tendința de a se îndepărta de albia Tisei.

Pe de altă parte, în apropierea Tisei, destul de departe de mijlocul actual al satului, se află cea mai veche clădire din Sarasău, o biserică de piatră lipsită de o datare precisă (fig. 18). Data de 1700 pictată cu vopsea roșie în pronaos, în dreapta intrării, se referă foarte probabil la o restaurare sau la o amplificare a monumentului, deoarece grosimea zidurilor diferă de la naos la pronaos (fig. 19). Acoperișul de lemn și turla mică de pe pronaos sînt și ele recente, în forma lor actuală, chiar dacă ilustrează în principiu interesanta interferență petrecută în Maramureș între arhitectura de lemn și aceea de piatră. Dar altarul pentagonal și partea de răsărit a navei, atestînd un plan obișnuit celor mai vechi biserici de piatră din Maramureș²⁰, pledează pentru datarea monumentului în veacul al XIV-lea. De altfel și o informație documentară de la mijlocul veacului al XV-lea pare a argumenta în același sens²¹.

Considerațiile de mai sus explică de ce atenția cercetărilor noastre s-a îndreptat și asupra acestei zone. Săpăturile se reduc, deocamdată, la două sondaje practice pe latura de nord și de est a altarului bisericii vechi. Rezultatele nu au fost concludente, deoarece numeroasele îngropări succesive din acest loc au răvășit cu totul mormintele mai vechi. Morminte nederanjate, datate prin monede, nu am surprins decît din veacul al XVIII-lea, dar au apărut în schimb alte materiale arheologice, în special ceramică, ce impun continuarea cercetărilor în această regiune. Vom încerca, în campaniile viitoare, atît sondarea interiorului bisericii, cît și a zonelor ceva mai îndepărtate de monument și de cimitirul ce-l înconjură.

NOUVELLES RECHERCHES D'ARCHÉOLOGIE MÉDIÉVALE AU MARAMUREȘ

FOUILLES DE SARASĂU

RÉSUMÉ

Le village de Sarasău est l'un des premiers établissements roumains de Maramureș attestés par les sources écrites. Les documents, qui datent de la première moitié du XIVe siècle, indiquent l'existence dans cet endroit du centre d'une formation sociale-politique du type préétatique,

²⁰ R. Popa, *Biserica de piatră din Cuhea*, p. 522—525 și fig. 7.

²¹ Un document din 1456 pomeneste despre cotropirea de către cîmpulungeni a „două mănăstiri sau biserici” și a unor pămînturi aparținînd mănăstirii din Peri, aflate „atît în hotarul Sarasăului, cît și în acela al Săpînței” (I. Mihályi, *Diplome*, p. 393). Deoarece Peri se află dincolo de Tisa, în dreptul Cîmpulungului, care, la rîndul său, se mărginește pe malul de sud atît cu Sarasău, cît și cu Săpînța, mențiunea este neclară în măsura în care nu știm dacă localizarea la Săpînța și Sarasău se referă și la biserici sau numai la pămînturi.

dont les origines sont antérieures à l'an 1300. Les recherches de Sarasău ont en vue l'étape chronologique qui, dans l'histoire des Roumains du Maramureş, a précédé le XIVe siècle, ce dernier étant connu par des sources écrites et aussi grâce aux fouilles archéologiques de ces dernières 6 années.

Les recherches sont poursuivies sur plusieurs points du territoire du village. On présente les résultats préliminaires concernant trois secteurs : la *Cetățuia* (petite fortification), l'emplacement du vieux village et l'ancienne église en pierre.

La petite fortification de Sarasău est placée dans une vallée latérale, à deux kilomètres environ au sud de la rive de la Tisa. De forme à peu près circulaire avec les diamètres de 23 et de 28 m, elle se compose d'un vallum en terre et d'une fosse de défense. Il ne reste aucune trace des constructions en bois de l'intérieur. Les fragments céramiques trouvés dans le vallum ainsi que les analogies avec une autre fortification du Maramureş, celle d'Oncești, permettent de dater sa construction aux XIIe — XIIIe siècles.

L'emplacement du vieux village a été découvert entre cette petite fortification et la vallée de la Tisa. On a découvert jusqu'à présent les traces de 8 habitations, toutes de surface, composées d'une seule pièce de 3,50 × 4,50 m. Près de l'une de ces habitations se trouvait un atelier de forgeron. A part quelques outils (couteaux, grès, etc.) on trouva beaucoup de céramique. Elle est travaillée à la main, à la roue lente et à la roue de pied, et porte une décoration assez variée. La céramique de tradition préféodale, travaillée à la main ou à la roue lente, a été découverte dans les mêmes complexes (fosses près des foyers des maisons) que la céramique médiévale de facture supérieure. Les formes céramiques les plus évoluées sont des XIIe — XIIIe siècles, ce qui permet de dater tout l'établissement de cette époque.

Une des particularités de l'évolution du Maramureş est la conservation jusqu'à une époque avancée des vestiges de la culture matérielle de tradition préféodale. La céramique trouvée à Sarasău précède, du point de vue chronologique, les matériaux similaires découverts toujours au Maramureş, à Cuhea, à Giulești et autres endroits, et datant du XIVe siècle.

Les sondages exécutés à la vieille église en pierre ne sont pas encore tout à fait concluants. Cette construction est liée à l'emplacement du village du XIVe siècle, qui se trouvait alors près du rivage de la Tisa. La forme polygonale de l'autel, qui a ses analogues à Cîmpulung, à Cuhea et autres endroits du Maramureş, ainsi que certaines informations documentaires permettent de dater l'église du XIVe siècle.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — Vue générale du sud de la vallée de Sarasău ; a, Cetățuia ; b, Lazul Mare ; c, Zăpodia ; d, village actuel ; e, cours de la Tisa.

Fig. 2. — Cetățuia. Trace du fossé et du vallum sur le côté sud.

Fig. 3. — Cetățuia. Le vallum vu de l'intérieur.

Fig. 4. — Cetățuia. Plan d'ensemble.

Fig. 5. — Cetățuia. Profils. A, Portion du profil ouest du S I/1966 ; B, Portion du profil nord du S II/1966.

Fig. 6. — Fourreau (pointe de— ?) provenant de l'établissement hallstattien de Zăpodia.

Fig. 7. — Zăpodia. Profil d'une habitation de surface.

Fig. 8. — Lazul Mare. Four en pierre d'une maison de surface.

Fig. 9. — Zăpodia. Four en pierre d'une maison (n°4) de surface.

Fig. 10. — Zăpodia. Four d'une maison (n°4) après l'écartement des pierres.

Fig. 11. — Pierres de polissage, fusaïoles et poids (de tissage ?) provenant des maisons de Zăpodia.

Fig. 12. — Céramique travaillée à la main : a, fragment d'un couvercle pour la cuisson du pain ; b, fragments de casseroles ; c, fragment de pot avec impression sur le bord.

Fig. 13. — Céramique trouvée dans les maisons de Zăpodia.

Fig. 14. — Céramique trouvée dans les maisons de Zăpodia.

Fig. 15. — Céramique trouvée dans les maisons de Zăpodia.

Fig. 16. — Céramique trouvée dans les maisons de Zăpodia.

Fig. 17. — Céramique trouvée dans les maisons de Zăpodia.

Fig. 18. — L'ancienne église en pierre de Sarasău.

Fig. 19. — L'ancienne église de Sarasău. Plan.